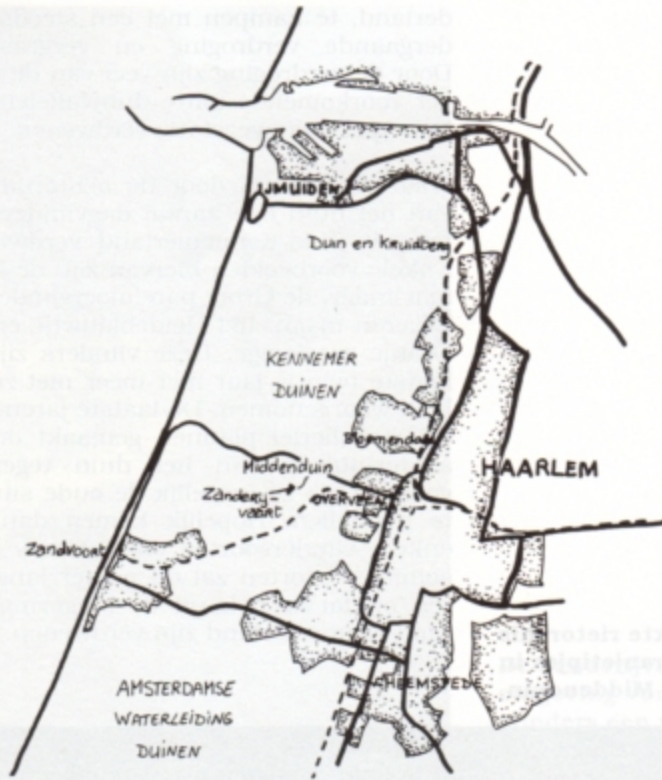

In het natuurreservaat Middenduin te Overveen zijn de uitersten van het duinlandschap naast elkaar aanwezig: de sleutel voor een grote verscheidenheid aan dagvlinders. In een smalle corridor, omzoomd door loofbos en kruidenrijke graslandjes en ingeklemd tussen hoge duinen, ligt in Middenduin de Zanderijvaart. Dikkopjes, witjes, blauwtjes, vossen, parelmoervlinders en zandoogjes komen algemeen voor, en kunnen op een zomerse dag in behoorlijke aantallen gezien worden.

Middenduin, een vlinder-oase in het droge duin

tekst:
Pieter Kan

De duinstreek van Zuid-Kennemerland kenmerkt zich door landschappelijk zeer uiteenlopende gebieden: van zeer droog tot nat, van kalkarm tot kalkrijk, van hoog tot laag, van oude eiken- en beukenbossen tot korstmossteppen. Juist deze verscheidenheid aan landschappen en vegetatietypen maakt het voor veel dagvlindersoorten mogelijk om in Zuid-Kennemerland nog in redelijke aantallen voor te komen.

Van Heivlinder tot Eikepage

Een aantal dagvlindersoorten lijkt voor de voortplanting een voorkeur te hebben voor bepaalde deelgebieden van waaruit ze over het duin uitvliegen. Zo vind je het Koevinkje in het noorden van Zuid-Kennemerland - Duin en Kruidberg - en worden deze vlinders zuidelijker slechts incidenteel waargenomen. De Kleine vuurvlinder komt daarentegen vooral voor in het zuiden van Zuid-Kennemerland; de Amsterdamse Waterleidingduinen. Het Oranjetipje en de Citroenvlinder worden in het midden van Zuid-Kennemerland het meest aangetroffen; de Kennemerduinen. In de droge duinen

achter de zeereep vliegen 's zomers veel Heivlinders, terwijl de Eikepage en de Bruine eikepage het van de binnenduinrand moeten hebben waar ze op de grote respectievelijk kleine eiken te vinden zijn.

Andere soorten lijken minder duidelijke voorkeuren te hebben. De Dagpauwoog, het Klein geaderd witje, het Bruin zandoogje, het Zwartsprietdikkopje en het Groot dikkopje kunnen in het hele gebied worden waargenomen.

De in Zuid-Kennemerland nog algemeen voorkomende Kleine parelmoervlinder en Duinparelmoervlinder zijn juist gebaat bij die extremen in het duingebied. Deze vlinders hebben het droge duin nodig om op de Duinviooltjes hun eieren af te zetten, terwijl de vochtige gebieden bezocht worden om uit daar aanwezige bloemen de nodige nectar op te zuigen. Als goede vliegers hebben zij dan ook weinig problemen met het pendelen tussen deze terreinen.

Verdroging en vergrassing

De duinen van Zuid-Kennemerland hebben, net als vele andere delen van Ne-

Figuur 1: Een kaartje uit de 'Vlinderatlas Haarlemmermeer 1992': waarnemingen van het Bruin blaauwtje.

derland, te kampen met een steeds verdergaande verdroging en vergrassing. Door de verdroging zijn veel van de vroeger voorkomende natte duinvalleien met hun specifieke vegetatie verdwenen.

Waarschijnlijk is door de achteruitgang van het duin een aantal dagvlindersoorten uit Zuid-Kennemerland verdwenen. Enkele voorbeelden hiervan zijn de Kom-mavvlinder, de Grote parelmoervlinder, de Zilveren maan, het Heideblauwtje en het Oranje zandoogje. Deze vlinders zijn de laatste twintig jaar niet meer met zekerheid waargenomen. De laatste jaren worden er allerlei plannen gemaakt om de achteruitgang van het duin tegen te gaan en om zo mogelijk de oude situatie te herstellen. Hopelijk komen dan ook enkele vlindersoorten weer terug. Voor sommige soorten zal dit echter lang duren omdat ze ook uit de omgeving van Zuid-Kennemerland zijn verdwenen.

**Op Gevlekte rietorchis
parende Oranjetipjes in
het Middenduin.**

foto: Pieter Kan

De Zanderij

Ongeveer in het midden van Zuid-Kennemerland ligt het natuurreservaat "Middenduin": de ingang verborgen aan de Duinlustweg vlak naast een monumentaal huis. Alleen het bord verradert de aanwezigheid van dit interessante natuurgebied, dat voor een belangrijk deel is ontstaan door rigoureuze ingrijpen van de mens.

Rond 1850 besloot men om hier duinzand te gaan afgraven (Vrijland, 1963). Daardoor ontstond een lange kunstmatige duinvallei met een vaart in het midden: de Zanderijvaart, waarlangs indertijd, het zand per zandvlet - een lange platte duwboot - werd afgevoerd. De veldjes langs de vaart werden snel als aardappellandjes of volkstuintjes in gebruik genomen. Nog steeds zijn op een paar plaatsen langs de vaart moestuintjes te vinden, maar het grootste gedeelte heeft tegenwoordig weer een min of meer natuurlijk karakter gekregen.

Eerst bollenveld

Toen het afgraven in 1948 werd beëindigd, bleef aan het einde van de Zanderijvaart een zes hectare grote vlakte achter; de Zanderij. Een vlakte die jaren lang dienst gedaan heeft als verpacht bloembollenveld. In 1991 en 1992 is deze landbouwenclave uit de pacht genomen. Kalkrijk kwelwater uit het omliggende duin stroomt zomer en winter door drie sloten uit de Zanderij in de richting van de Zanderijvaart. Met behulp van schotten is de waterstand van de Zanderij verhoogd tot rond het maaiveld. Verwacht wordt dat door deze maatregelen in de toekomst zich hier weer veel verdwenen plantensoorten uit de voormalige natte duinvalleien zullen vestigen. Dit zal voor veel dagvlindersoorten een gunstige ontwikkeling zijn. Wanneer er weer voldoende waard- en nectarplanten aanwezig zijn zullen wellicht verdwenen soorten hier weer een mogelijke leefruimte vinden. De ontwikkelingen in die richting zijn in elk geval hoopgevend. In Middenduin wordt sinds 1990 naar dagvlinders gekeken. Uit de resultaten zou kunnen blijken dat het aantal soorten en het aantal individuen per soort de laatste jaren is toegenomen (1991, 21 soorten; 1992, 24 soorten; 1993, 28 soorten).

Door de voormalige zandafgraving is Middenduin tegenwoordig een van de weinige natte gebieden in de duinen. De gehele zomer is er een overvloed aan nectarplanten te vinden. Ook planten als Parnassia, Duizendguldenkruid, Rondbladig wintergroen en verschillende orchideeën zijn geen uitzondering meer.

De Zanderijvaart en omgeving vormen voor vlinders een vochtige oase in het duingebied.

Het is waarschijnlijk de combinatie van dit lage, vochtige gebied ingeklemd tussen hoge, droge duinen die zo'n aantrekkingskracht lijkt te hebben op veel dagvlindersoorten. In 1993 kwamen van de negenentwintig zeker waargenomen dagvlindersoorten in Zuid-Kennemerland, achtentwintig soorten voor in Midden-duin!

Op zoek naar nectar

In het voorjaar vliegen de mannetjes van het Oranjetipje hun vaste routes langs de bosranden aan de Zanderijvaart. Het Klein geaderd witje is van de lente tot de herfst een van de algemene soorten. Ook de Citroenvlinder kan in het voorjaar door zijn opvallend fel gele kleur niet over het hoofd gezien worden. In de zomer vliegen de kleine pages. Vooral op de grote bloeiende Linde aan de Zanderij kunnen op een zonnige dag de Eikepages en Bruine eikepages geteld worden. De vlinders vliegen als zilveren vlekjes op zoek naar nectar langs de tot aan het water hangende 'kroon' van deze tachtig jaar oude Linde.

De Kleine parelmoervlinder en de Duinparelmoervlinder zijn ook regelmatige waar te nemen gasten langs de Zanderijvaart. De Duinparelmoervlinder lijkt hier een voorkeur voor distels te hebben. Op de grasveldjes langs de Zanderijvaart behoren het Zwartspruitdikkopje, het Groot dikkopje, het Icarusblauwtje, de Dagpauwoog, het Landkaartje, het Bruin zandoogje en de Argusvlinder tot de algemene soorten. De Kleine vuurvlinder, het Bruin blauwtje, het Koevinkje, het Hooibeestje en de Heivlinder worden in

Middenduin minder vaak gezien. Op het in bloei staande Koninginnekruid kan men in de zomer de Kleine vos, de Atalanta en de Distelvlinder aantreffen.

Tot de zeldzame dagvlinders uit Midden-duin behoort de Aardbeivlinder (in 1993 niet waargenomen). Gelukkig komt dit vlindertje in een groot deel van Zuid-Kennemerland nog vrij regelmatig voor. Het Boomblauwtje werd de afgelopen jaren in het gehele duingebied van Zuid-Kennemerland maar incidenteel gezien. In parken en tuinen van het verstedelijkte gebied achter de duinen komt het Boomblauwtje wel algemeen voor.

In juli 1993 vloog dit mannetje van de Keizersmantel bij de Zanderijvaart rond!

foto: Pieter Kan

Weer terug in het duin

Een 'opnieuwkomer', die zich weer goed gevestigd lijkt te hebben, is de Gehakkelde aurelia. Deze vlinder werd na meer dan twintig jaar afwezigheid, in 1991 weer voor het eerst een aantal malen waargenomen. In 1992 werd de Gehakkelde aurelia langs de gehele binnenduintrand in redelijke aantallen gezien. De indruk bestaat dat de aantallen in 1993 opnieuw zijn toegenomen. De Gehakkelde aurelia lijkt dus weer een vaste plaats verworven te hebben in Zuid-Kennemerland. Ook in Middenduin behoort de Gehakkelde aurelia nu tot de algemene soorten.

Anders maaien

Het maaibeheer van Middenduin - uitgevoerd door Staatsbosbeheer - is de laatste jaren meer afgestemd op de aanwezige vlinderpopulaties. Zo wordt er pas na augustus gefaseerd gemaaid zodat er de gehele zomer voldoende waard- en nectarplanten aanwezig zijn. Ook wordt gezorgd voor een geleidelijke overgang van grasland naar bos. Van deze aanpak lijken veel dagvlindersoorten te profiteren. Maar ook de prachtige Sint Jansvlinder, een overdag actieve nachtvlinder, komt waarschijnlijk mede hierdoor in Middenduin weer algemeen voor.

Wie geluk heeft, kan een glimp van de Glasvleugelpijlstaart (of Hommelvlinder) opvangen. Deze elegante vlinder vliegt als een kolibrie langs bloemen waarbij de roltong diep in de bloem wordt gestoken om de nectar op te zuigen. Vooral voor de Dagkoekoeksbloem heeft deze vlinder hier een voorkeur. Wanneer deze overdag actieve nachtvlinder rustig wordt benaderd, kan men soms geruime tijd van het schouwspel genieten hoe de vlinder van bloem naar bloem vliegt.

Een Keizersmantel?!

Tot toevallige waarnemingen van Middenduin behoort de in september 1992 waargenomen Oranje luzernevlinder, een trekvlinder uit Zuid-Europa.

Een zeer bijzondere waarneming is die van de Keizersmantel, een mannetje, dat op 18 juli 1993 gefotografeerd is. Deze waarneming werd des te interessanter toen op 1 augustus 1993 nog een melding van een Keizersmantel De Vlinderstichting bereikte. Dit keer was het een vrouwtje in de Amsterdamse Waterleidingduinen (in de buurt van de Oase). Dit zijn voor de toekomst hoopvolle mededelingen aangezien de Keizersmantel

rond 1920 in dit duingebied waarschijnlijk als standvlinder voorkwam (Tax, 1989).

Het onderzoek

In 1992 is de KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland opgericht, die inmiddels uit meer dan 100 vrijwilligers bestaat. Deze mensen zijn actief betrokken bij het dagvlinderonderzoek in de duinen van Zuid-Kennemerland. Van noord tot zuid zijn in 1992, achtentwintig monitoring-routes uitgezet. Deze routes worden bijna wekelijks gelopen van 1 april tot 30 september. De hierdoor verkregen gegevens hebben een goede indruk gegeven over het voorkomen van en de verspreiding van veel dagvlindersoorten in Zuid-Kennemerland. In Middenduin zijn vijf routes uitgezet. De gegevens zijn verwerkt in het verslag Dagvlindermonitoring 1992 (Eggenkamp e.a., 1993)

Literatuur

- Eggenkamp-Rotteveel Mansveld, M., P. Kan en D. Slagter, 1993. Verslag Dagvlindermonitoring 1992; KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland. Overveen. 74p.
- Deursen, van C. en P. Kan, 1993. Bevlogen prikkebenen van Zuid-Kennemerland. Stichting Duinbehoud. Duin, 16e jaargang, no 1. Leiden, februari 1993.
- Kan, P. en K. Kaag, 1992. Dagvlindermonitoring Middenduin 1990-1991. Haarlem. 199 p.
- Tax, M. H., 1989. Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. Vlinderstichting, Wageningen; Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's Gravenland. 248 p.
- Vrijland, C. W. D., 1963. De zanderij van Elswout. Haarlem.